

૯૫
૪

“અય”

૧૫
૪

ગ્રંથનામઃ	“અનેકાર્યમણ્ડરી”	
કવિનામઃ-	?	
વિષયઃ	“કોશઃ” Dictionary.	

(૧૩)

Anekarth Manjari

2296

(૨)

इति अर्थ

ॐ नैवार्थमजरी ७

१५
४

१५

X १५

४

४

२२९६

४५

४

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ सुखवर्त्मनेकार्थशुद्धमौक्तिकमुत्तमं ॥ कंठ
 कुर्वन्ति विद्वांसः ॥ अदधानादिवा निशं ॥ १॥ सरस्वत्या प्रसोदनकविर्व
 ध्यातियत्पदं ॥ प्रसिद्धमप्रसिद्धं वा तत्प्रमाणं च साधवः ॥ २॥ शिवो
 भद्रशिवोऽम्भुः शिवो गौरी शिवो भया ॥ शिवो कीलः शिवो क्रोधी
 भवेतामलकी शिवो ॥ ३॥ गौरी शिवः प्रिया प्रोक्ता गौरी गौरी च ना
 मता गौरी स्यादप्रसूता स्त्री गौरी भुञ्जे भयान्वया ॥ ४॥ हरिरिंद्रो
 हरिर्भानु हरिर्विष्णु हरिर्मरुत ॥ हरिर्सिंहो हरिर्भैरवो हरिर्वो
 जी हरिः कपिः ॥ ५॥ हरिर्भैरव हरिः शक्रो हरिर्भुव हरिर्भयमः
 हरिः सोमो हरिः सूर्योऽस्वर्णवर्ण हरिः स्मृतः ॥ ६॥ मधुमं मधु
 दौं मधुपुष्पं रसं विदुः ॥ मधुदयो मधुश्रेयो मधुकेपि मधुस्म
 तः ॥ ७॥ क्षुद्रो वेश्या नदी क्षुद्रा क्षुद्रा कामधुमक्षिका ॥ अस्
 हिष्णुर्नरः क्षुद्रः क्षुद्रा स्यात्कंठकारिका ॥ ८॥ बाहो युग्मं धनो

बाहो बाहो वाहक इत्यपि ॥ बाहो शिशुविशेषस्यात् बाहो वा
 हरिति स्मृतः ॥ ९॥ इष्टकानि यथा होरो होरो मुक्ता गुणस्मृ
 ता गहोरो माणविशेषस्यात् हारस्तु द्वौ वमुच्येते ॥ १०॥ आत्म
 भावो मनोभावो भावः सतामवोपि च भावः पूज्यतमा लोकः प
 दार्थो भाव उच्यते ॥ ११॥ कुचा कंचा समाख्याता कुचस्या द्रुत
 केवलं कुचं कुशः कुचः कोटः प्रातस्माद्यो द्विजकुचः ॥ १२॥ कुश
 कालेनिले धागे कंचले सलिले वैर ॥ दौहित्रे खड्गपात्रेऽग्नौ कु
 तपाख्या प्रवर्तेत ॥ १३॥ घ्राणे वा निषण्णो भूमादिशिरश्मौ जले
 क्षितिः ॥ स्वर्गमातरिव जगौ सुखसेयं यो जेधनिः ॥ १४॥ श्रि
 यो यं शसि सौ प्राज्ञे यानो कान्तौ महिम्नि य सूर्ये स ज्ञा विशेषे च
 मज्जे केच भगे ध्वनिः ॥ १५॥ पर्यन्त्ये राजिगीर्वाणव्यवहर्तृम
 तं रिमूर्खं बाले जिगीर्वाणे देवोक्तिर्नरकुट्टिनि ॥ १६॥ स्मृ

योऽप्यलके पद्मे कुंजरगणकरदिवि॥ द्योपतीर्थे निमित्ते च विशिष्ट
 पुष्करध्वनिः॥१७७॥ मूर्ध्वदिने जले कोय सुखवत्सलमासते॥
 कोमकाले सुवर्णयकुशद्विधध्वनिः॥१७८॥ जीवेराशिरवोध
 मेत- अनीतुरंगमे॥ सितपक्षिविशेषे च तशब्दविधीयते॥१७९॥
 रसो जलं रसो हर्षो रसः शृंगारपूर्वकः॥ सुरादिरभिलाषस्या त्पार
 दापिरसो विषं॥१८०॥ क्षीरे पुष्परसतापे मंडमध्यघटे सज्जि॥ सप्त
 स्वर्गेषु कीलालं कथयंति मणिषिणः॥१८१॥ पिष्टमंसे च मांसं च कंव
 ले कोमले स्थितिः॥ शिवे क्लीबे वले प्राप्ता पलं परिचक्षते॥१८२॥
 हयपुच्छे ध्वजे पौंड्रशैले पुंसगुणान्विते॥ विप्रो धाम्नी च वेत्ता
 यां लला म इति स्मृतः॥१८३॥ वसुस्त्वय्यो वसुर्वह्नि वसु श्रीर्वास
 वो वसुः॥ वसुरत्नं वसुद्वयं वसवो ह्यधुवादयः॥१८४॥ प्रक्षरा
 णि स्मृता वर्णवर्णशेता दयोगुणः॥ वर्णनाय विशेषास्तु व

एते ज्ञेया द्विजातया॥१८५॥ मुक्तवर्णं ज्ञेयं नाम पांडुरवोऽप्यर्जुनो मतः
 अर्जुनो त ए जाते स्यात् अर्जुनो कुकुभो द्रुमः॥१८६॥ ब्रह्मस्य वराज्यं
 पदो पदो भूर्जे हि ताक्षरः॥ कीरकीक्षारवे पदः पदस्या द्दपि वासनं॥१८७॥
 बलिपूजापहारस्या त्बलिर्दानवपुंगवः॥ बलिस्त्री मध्यभागो मर्चलि
 लक्ष्मजरा कृतः॥१८८॥ रं ध्रुवक्षेपे विना मध्ये व्यावधानं तस्य तन्निबद्धि
 यो जे चक्रेश च विशेषे वसनांतरं॥१८९॥ अरिखंडं हृदि युक्तं अरिहोत्र
 षभारका॥ कृनिवावरिहो सौ अरिखंडं मेक्षेम मीरितं॥१९०॥ इन्द्रियं कंव
 ले ज्ञेयं कंवले रोमजः पट॥ कंवलाश्रगवांसास्ता कंवले कर्मलं स्मृतं
 ॥१९१॥ मंडलं वर्तुलं प्रोक्तं संघाते मंडलं मंतं॥ मंडलं भूमिभागा अमं
 डलः सारमास्यतः॥१९२॥ कुंतलः केशपाशस्या त् कुंतलो देशवाच
 कः॥ कुंतलः सूत्रधारश्च कुंतलं हस्तं कुंतलः॥१९३॥ मणिलिङ्गा
 णि मेमागे मणिप्रोक्तो मया ध्वजः॥ मणिः कूपमुखोत्सेधः पप्रशगा

दिक्कोमणिः ॥ १२४ ॥ तंत्रं शस्त्रं कुलं तंत्रं तंत्रं पवनसाधनं ॥ तंत्रं बलं सुखं तंत्रं
 तंत्रं तंत्रं सिद्धावधिक्रिया ॥ १२५ ॥ नेत्रे वस्त्रं विशेषस्यात् नेत्रे वस्त्रं रुदा
 हतं परिचरिगुणे नेत्रे नेत्रे कस्तुरिको मृगः ॥ १२६ ॥ वातादिप्रभृतो
 धातुर्धातुशैलोपलोद्भवः ॥ क्रियाभावस्मृतो धातुर्धातुर्देवरसा
 दिक् ॥ १२७ ॥ सुधाप्रसादभाग्यं सुधाविद्युत्सुधामृतं ॥ सुधैवमो
 जने ज्ञेयं सुधाधात्री सुधास्तुही ॥ १२८ ॥ कांडो वाणस्तुलाकांडः सुधा
 तः कांड इव्यते ॥ कांडकाले वलं कांडं कांडो मूलं तेरोरपि ॥ १२९ ॥ वे
 लाकालविशेषस्याद्वेलासिंधुजलोद्गतिः ॥ वेलाशब्दागुली
 छेदे वेलाद्राण्यं तेरध्वनिः ॥ १३० ॥ उत्सवे वप्रकोष्ठे च मुहूर्ते नियमे
 तथा क्षणशब्दो व्यवस्थायां समये च निगद्यते ॥ १३१ ॥ भूणो भीरुद्वि
 जो भूणो भूणो गर्भाशयः स्थियः ॥ भूणो ज्ञानेशो भूणो भूणो
 विलले उच्यते ॥ १३२ ॥ अष्ट ईदृ इति रव्या तो देवराजिंद्र उच्यते

शब्दादिविषयापंचप्रसिद्धा ईदृ संज्ञाया ॥ १३३ ॥ अहिर्देस विशेष
 स्यात्सूर्यो हिरहिरध्वगः ॥ भुजंगो हिसमाख्याता सिंहिकास्तु
 नुरप्यहि ॥ १३४ ॥ व्यालो हि श्वपदा व्यालो व्यालस्यात् व्याकुलः क
 री ॥ प्रमादवान्तेरो व्यालो व्यालो व्याल उदाहृतः ॥ १३५ ॥ पयस्त्रि
 न्यज्जुनीधेनुर्धेनुकुंजरकामिनी ॥ असिपुत्री स्मृतो धेनुर्धेनु
 वृत्तिशिवं करी ॥ १३६ ॥ धर्मो वधो वधश्चेष्टो वधो गोमुखको वधः ॥ व
 धो वलं वधः क्रमो वधो वध उच्यते ॥ १३७ ॥ शलिर्नृपः शलिर्भृगः
 शलिव्याघ्रं शलिर्गजः ॥ शलिसर्पविशेषस्यात् शलिः कलि उदाहृतः
 ॥ १३८ ॥ योगो ज्योतिर्विशेषस्यात् संयोगो योग इत्यपि ॥ योगश्चागमि
 क्रोलाभः समाधिर्योग उच्यते ॥ १३९ ॥ सीतालक्ष्मी उमा सीता सीता
 स्यादधिदेवता ॥ सीतासीरध्वजापयं सीतामंदाकिनी मता ॥ १४० ॥
 आदिसः क्षत्रियो नामिर्मात्रि अक्रस्य पिंडिका ॥ कुंडुवस्यां गृणीर्मा

भिनीभिनिमोदरामता॥५१॥ गेवनामन्यप्रोकोगेवाअधरणीध
 रा॥ गेवावंधुधराज्ञेयागेवंसंयवयस्मते॥५२॥ कील्लदंडः प्रका
 लस्सधनेमेघाघनेसांद्रंकोस्यातालध्वनिर्घनः॥ घनेमंदोघने
 मूर्खोघनस्स्यात्तलोहमुद्गरः॥५३॥ कील्लदंडः प्रवालस्पात
 प्रवालः पल्लवोमतः प्रवालोविद्धुमः प्रोक्तः प्रवालप्रवालम
 ते॥५४॥ रामास्त्रीजामदग्नेश्वरामारामौसितासितौ॥ रामः
 पशुविशेषोपिरामोदशर्यात्मजः॥५५॥ वीतरागेजिनः प्रोक्तो
 जिनानारायणस्मृतः॥ कंदर्पश्चाजिनश्चैवजिनः सामान्य
 केवली॥५६॥ कोणोस्थिमहिषः कोणः कोणः कोटिरितिस्मृतः
 कोणोऽग्रेहेकेदेशस्यात्कोणोवीणादिवादितं॥५७॥ तालंका
 लंक्रियामात्रेतालेपातालमिष्यते॥ वक्षभेदेस्मृतस्तालसा
 लंकरतलध्वनिः॥५८॥ काहादिशककुपकाहाकाहाश्च
 प्रोक्तावसुंधरा॥ काहाकालविशेषस्यात्काहंदारुनि

गद्यते॥५९॥
 ॥४॥

पालाशोराक्षसः स्यात्तः पालाशच्छदनंस्मृतं पालाशोहरितोवर्णः
 पालाशः वाशुच्यते॥६०॥ सत्रं गृहं धनं सत्रं सत्रं दानमितिस्म
 तं॥ सत्रं धामवनं सत्रं सत्रं सत्रं रितं स्मृतं॥६१॥ कलासुकुशलं
 कल्पं कल्पोज्ञेयो निरामयः॥ कल्पं कल्पमिति प्रोक्तं कल्पमघ
 मितिस्मृतं॥६२॥ विहरोवर्हिषां मुष्टिविहरेज्ञेयमासने॥ वि
 हरोद्गमरसुकोविहरेः क्रतुरेवच॥६३॥ सभासमिति रित्यु
 क्तसंमितिः संयुगावने॥ संमितिः समयोज्ञेयः संमितिः संगतिम
 ता॥६४॥ चित्रकंतिलकंप्रोक्तं चित्रकं चापदो मगः॥ चित्रकं मूल
 जातिश्चित्रकं चेतरो मरुतः॥६५॥ सितोदृष्टः सितः शुक्लासि
 तं रजतमिष्यते॥ सायकोपिसितोज्ञेयः सितोदृष्टपुरोहितः॥६६॥
 धातुकीप्रोच्येतधात्रीधात्रीवामलकीमता॥ धात्रीवसुंधराप्रोक्ता
 धात्रीस्यात्स्नानपापिनि॥६७॥ द्रोणस्यात्कौरवाचायेद्रोणः का

भिनीभिनिमोदरामता॥५१॥ गेवनामन्यप्रोकोगेवाधरणीध
 रा॥ गेवावंधुधराज्ञेयगेवंसंयवयस्मते॥५२॥ कील्लदंडः प्रका
 लस्सधनेमेघोघनेसांद्रकोस्पातालध्वनिर्घनः॥ घनेमंदोघने
 मूर्खोघनस्स्यारलोहमुद्गरः॥५३॥ कील्लदंडः प्रवालस्पात
 प्रवालः पल्लवोमतः प्रवालविद्धुमः प्रोक्तः प्रवालप्रवालम
 ते॥५४॥ रामास्त्रीजामदग्नेश्वरामारामौसितासितौ॥ रामः
 पशुविशेषोपिरामोदशरणात्मजः॥५५॥ वीतरागेजिनः प्रोक्तो
 जिनानारायणस्मृतः॥ कंदर्पश्चाजिनश्चैवजिनः सामान्य
 केवली॥५६॥ कोणोस्थिमहिषः कोणः कोणः कोटिरितिस्मृतः
 कोणोऽष्टैकदेशस्यात्कोणोवीणादिवादितं॥५७॥ तालंका
 लंक्रियामात्रेतालेपातालमिष्यते॥ वक्षमेदेस्मृतस्तालसा
 लंकरतलध्वनिः॥५८॥ काहादिशककुपकाहाकाहाश्च
 प्रोक्तावसुंधरा॥ काहाकालविशेषस्यात्काहंदारुनि

गद्यते॥५९॥

॥४॥

पालाशोराक्षसः स्यात्पालाशच्छदनंस्मृतं पालाशोहरितोवर्णः
 पालाशः वाशुच्यते॥६०॥ सत्रं गृहं धनं सत्रं सत्रं दानमितिस्म
 र्ते॥ सत्रं धामवनं सत्रं सत्रं सत्रं रितं स्मृतं॥६१॥ कलासुकुशलं
 कल्पं कल्पोज्ञेयो निरामयः॥ कल्पं कल्पमिति प्रोक्तं कल्पमघ
 मितिस्मृतं॥६२॥ विष्टरोवर्हिषां मुष्टिविष्टरं ज्ञेयमासने॥ वि
 ष्टरोद्गमरसुकोविष्टरः क्रतुरेवच॥६३॥ सभासमिति रित्यु
 क्तसंमितिः संयुगावनिः॥ संमितिः समयो ज्ञेयः संमितिः संगतिम
 ता॥६४॥ चित्रकंतिलकंप्रोक्तं चित्रकं चापदो मगः॥ चित्रकं मूल
 जातिश्चित्रकं व्यंतेरो मरुगः॥६५॥ सितो वृद्धः सितः शुक्लासि
 तं रजतमिष्यते॥ सायकोपिसितो ज्ञेयः सितो दैत्यपुरोहितः॥६६॥
 धातुकी प्रोच्यते धात्री धात्री वामलकी मता॥ धात्री वसुंधरा प्रोक्ता
 धात्री स्यात्स्नानपापिनि॥६७॥ द्रोणस्य त्रौवाचा यो द्रोणः

कउदीरितः॥ द्रोणगिरिविशेषस्यात्क्रोएस्तुचतुराठकः॥ ६५॥ शु
क्रोदेसगुरुः प्रोक्तः॥ शुक्रोमासतुताशनौ॥ शुक्रेरितोविशेषस्यात्शु
क्रस्तारकइत्यपि॥ ६६॥ जयंतीनगरीप्रोक्ताजयंतीचेटनानुप॥ जयं
होषधिमेदस्यात्जयंतीशुक्रसंभवा॥ ७०॥ रोहितःशुक्रकोदंडारोहि
तोमत्स्यपुंगवः॥ रोहितोलाहितोवर्णोमृगजातिस्तरोहितः॥ ७१॥ व
लोवलीवलंसैन्यवलंसंवलौषधी॥ रत्नयोनिर्वलोदेसोवलाल
क्ष्मीर्वलामही॥ ७२॥ कुमातकःकंदवस्यात्कंदवोविशिषसतः॥ क
दंबोदक्षमेदस्यात्कदंबोनिगुणःपुमान्॥ ७३॥ प्रतिगृहोद्विज
ग्राह्यःसैन्यप्रदं प्रतिगृहः॥ प्रतिगृहोनुबंधश्चप्रातःप्रातःप्रतिगृहः॥
७४॥ प्रियंकोवीजसरोदुःप्रियंकोवीजचित्रकः॥ प्रियंक्रःप्रियतोयस्या
त्प्रियंकोमुक्तकःव्रती॥ ७५॥ अक्षोविभीतकोदक्षःपाशकोक्षोक्ष
प्रिद्रियं॥ अक्षोरावणिरित्युक्तःकल्पमक्षंचनिम्नगं॥ ७६॥ चक्रःप
क्षिविशेषस्यात्त्रयांगंचक्रमायुधं॥ चक्रंराक्षंसंयश्चक्रव्या

वर्तमानं॥ ७७॥

ससंधःखरोज्ञेयःखरोपिपुस्तोतमः॥ खरोरासभइत्युक्तोव्यवहाराय
दुःखरः॥ ७८॥ जातिस्यात्समाख्यातंमालतीजातिरिच्यते॥ गोत्रा
दिजन्मजातिश्चस्यात्जातिश्चुलीनिगद्यते॥ ७९॥ गोविषाणःफण
ज्ञेयामुजंगमफणफण॥ फणजराफणतस्याफणमंथानकुंडला॥
८०॥ तिलकोदक्षमेदःस्यात्तिलकोविंदुचित्रकः॥ तिलकंकोमसंज्ञं
चप्रधानं तिलकंमतं॥ ८१॥ गंधर्वोदेवजातिस्तुगंधर्वस्यात्तुरंगमः
गंधर्वो-----गंधर्वोमृगपुंगवः॥ ८२॥ अंगप्रधानमिच्छति
अंगंयश्चिखरंविदुः॥ अंगंविषाणमिसातुःशार्ङ्गकोशविचक्षणः॥
८३॥ सारंगाश्चातकख्यातःसारंगःकुंजरस्मृतःसारंगपर्वतोज्ञे
यःसारंगोहरिणस्मृतः॥ ८४॥ करणक्रीरंविद्यात्करणंक्षेत्रउ
च्यतेकरणंजातिवेदश्चकरणनीद्रियान्यपि॥ ८५॥ पुंडरीकोस्म
तोव्याघ्रःपुंडरीकंक्रमंडलं॥ पुंडरीकःसितोवर्णःपुंडरीकःशरोरुहः
॥ ८६॥

अपसेच पथि व्यादौ काले तीते च राक्षसे प्रेते प्राणिनि क्रीनो शूभतश
 दंप्रचक्षते ॥ १८७ ॥ सरभोष्ठापदो जयः स्वर्णमहापदं स्मृतं किशतको
 द्वापदो जयः कृमिजातिमुदाहृतं ॥ १८८ ॥ बालं केशो जलं बालं बालं का
 शरं स्मृतं बालः सूर्यः शिशुबालो बालो वेगुदाहृतः ॥ १८९ ॥ बाल
 कः खचरो व्याघ्रो बालकः पथुक् स्मृतः ॥ बालकं गंधद्रव्यं यजयजू
 टं च बालकं ॥ १९० ॥ श्यामारात्रिस्त्रिदश्यामाश्यामास्त्री मुग्धयौवना
 श्यामाप्रियं गुराख्याता श्यामास्यामुग्धदारिका ॥ १९१ ॥ मृतकं प्रोक्तिकं प्रो
 क्तं शुष्कं काष्ठा तथा स्मृतं ॥ पटवस्त्रं मृतं वंशो न गोपि मृतको मृतः ॥
 ॥ १९२ ॥ अग्निः सूर्यविशेषस्या तक्षुधा अग्निस्तेष्वेव च जलस्थः कथ्य
 तेनाग्निरग्निरग्निरिति स्मृतः ॥ १९३ ॥ विषपानीयमिष्टाहुर्विषं चापि स
 रारुहं ॥ विषं विषं तथा सप्ये विषं नेत्रं प्रचक्षते ॥ १९४ ॥ भीमं भयानकं प्रो
 क्तं भीमः स्यात्सांडवानुजः ॥ दुर्वाहो विभवाभीमो भीमं विकटं प्रिषु ॥ १९५ ॥

शुभाबुद्धा शुभाहल्या ॥ सुहीक्षीरं शुभापता ॥ शुभं श्रेयः शुभाशो न
 शुभाख्याता हरीतकी ॥ १९६ ॥ क्रांतां क्रांतं प्रोक्तं क्रांतः प्राकशास
 नः ॥ इक्षुभेदस्तु क्रांताः ॥ क्रांतो रोदुर्भरोदरः ॥ १९७ ॥ गुरुः पितृगुरुर्जे
 द्यो गुरुः सुरपुत्रो हितः ॥ दुर्वहोपि गुरुः प्रोक्तो गुरुः शिष्याभिषेकः
 ॥ १९८ ॥ स्वर्ज्जूरं पूलभेदः स्यात्स्वर्ज्जूरं रजते मृतं ॥ स्वर्ज्जूरः क्षुद्रजा
 तिः स्यात्स्वर्ज्जूरं रजने गोपिका ॥ १९९ ॥ बाली कंठिं गुराख्याता वा
 लीकं कुंभं मृतं ॥ बालीकः स्याज्जनपदो बालीकास्यु अजातयः
 ॥ २०० ॥ ॥ इत्यनेनार्थमंजयं अज्ञोक्तं अधिकारः प्रथमः ॥ ॥ तथैव
 प्रः पितान् प्रोक्तं प्रोक्तं इत्यपि ॥ सर्वो व्यालः शक्रो व्यालो व्यालो जे
 यास्तुष्यदः ॥ २०१ ॥ अग्निस्त्रोति समाख्यास क्रीतौ क्रांतौ च नामानि ॥
 रंभा देवांगना प्रोक्ता रंभा वैकुण्ठली मता ॥ २०२ ॥ अंगे दोने च शय्यायां

तत्पशद्वेभिधीयते॥ तारास्थाने गृहे स्थाने धिक्पमा कुचि वक्षः॥ १२॥
 लोपास्वल्पेति विज्ञेयमोवापि कदलीति च॥ वक्षेति भवानां तभूमेवला
 गजरज्जुषु॥ १४॥ मास्याघाटा विमुद्यन्ते मुक्तेन्युपहते मुचिः॥ मुक्ते
 पिवाध्विमेमे मतनोगेचना चन॥ १५॥ संक्षिप्तं कसिक्वेचतु इध्वा
 नेपुलाकवा॥ चलेगुत्ततिमासोर्ध्वपक्षोभिभवपार्श्वयो॥ १६॥ वक्ष
 भेदेकरीरस्यात् घटेवांसं कुरेपिच॥ देहे दोरेषु वेदोरेक्षेत्रं वक्षो
 चक्रीर्यतः॥ १७॥ शेषेवेलमत्वं च विद्यादेकास्मया तुधा॥ निर्धुलोभि
 गतापीडो नैर्यासद्धारभूमिषु॥ १८॥ अं विशद्वोरवो मेघेपर्वतेपि
 निगद्येते॥ मगपर्वतमेव विमुक्तेपि न शरः॥ १९॥ धुनीधरे चंदमे
 च गह्वरे गहनेपि च॥ न्यायेतुल्ये विभाकाले दंडे वि तेच कल्पवाक
 ॥ २०॥ आत्मापि ब्रह्मवाग्देहः मनोज्ञरुध्रतिष्ठपि॥ पर्याप्तौ शिष्टि
 तेपुण्येक्षेमेच कुशलं ध्वनिः॥ २१॥ प्रसयः शपयेच्छिदे विश्वासास्ति

हं हेतुषु॥ पदं पक्षे परित्राणे कृमेवस्तु प्रतिष्ठयो॥ २२॥ दोषेति क
 मणे दंडे स्यादस्य इति मुक्तिः॥ स्वभावेते जसि स्थाने धामशब्देभि
 धीयते॥ २३॥ ज्ञाने आत्मनि चामीयेधने स्वाख्या प्रवर्तते॥ कुरा
 ख्यान्त तयं तोयोधनमायो कुरे मुच॥ २४॥ परिक्षेदे प्रमाणे लोमाकं
 ध्यापरिकीर्यते॥ इलाशब्दस्वमान्नीये भूमौ वा यशनो मतः॥ २५॥ सा
 धुसस्य प्रसस्तेषु त्रिष्वेव सदिति ध्वनिः॥ प्रधाने राजलिं गे चक्रकुदा
 स्या प्रवक्षते॥ २६॥ रातरं वं नयो विख्यात् दीनाना रत्नवयोः॥ वि
 शिरस्केने देवं धारय करलेपि च॥ २७॥ सरो वक्ष विशेखे च स्रन्य
 शब्दस्तु कामुके॥ अक्षिले माश्रितं वर्णं वर्ममार्ग प्रकीर्यते॥ २८॥ व
 र्मदेह प्रमत्ता स्या स्या चर्क देहश्च इव्येते॥ दाया दो सतनः प्रो
 क्तो दाया दो तनयो मतः॥ २९॥ विग्रहो वैर्यवस्केदा विग्रहो वपु
 रस्येते॥ प्रकोट कूर्पेरस्याधः प्रकोटो ह्यरकोटयोः॥ ३०॥ प्रो

तं वितानमुल्लोच्य वितानं मूल्यमुच्यते ॥ सती दाक्षायणी देवी सा
 चरित्रा बलासती ॥ २१ ॥ वधूर्नी शिवधूर्ज्या वधू पुत्रवधूरपि ॥
 भक्षः कश्चिपुरि सुतः प्रवारकश्चिपुर्मतः ॥ २२ ॥ आरंभरो रजाय वंस्त्र
 यो शिव अभयेते ॥ कपदे हस्त्रये च ॥ कपदे स्थिते कानिनी ॥ २३ ॥
 तू वैरानि विष्कान्ते शीनिमश्च सुयरा पुमान् ॥ पापीयांशो न संसृभ
 शंसावदिनः स्मृतः ॥ २४ ॥ सारदस्तु शरत्कालस्या दधत्स्तु शरदः
 उपहृशरस्थाने समीपः स्या उपहृशरः ॥ २५ ॥ प्रसेदपि निदाघस्यात्
 निदाघाग्रीष्म उच्यते वस्त्रलः स्यात्पिपासाय कस्मलो मोह एव च ॥ २६ ॥
 केतुर्गर्हविशेषस्यात्प्यजः केतु उदाहृतः ॥ अवज्ञा वच्यते शीतरीटाग
 तिरपीयते ॥ २७ ॥ वर्धनं धेनं प्रातुर्वर्धनं वृद्धि उच्यते ॥ केशो
 कंजले कंजे देष्टव्यस्यास्थिकेशो रुक् ॥ २८ ॥ निवातमासने विद्या नानि
 न्नैव संतथा क्रीनासश्च कपदे स्यात् क्रीना शौयमवर्षौ ॥ २९ ॥ वागे

वृक्षविशेषस्यात् नानौ वारनपन्नौ ॥ कुलसंघः कुलं गोत्रं शरीरं कुल
 मुच्यते ॥ ३० ॥ पुंजीपुंगपलं तथा पुंगवदं वक्रं होयाः ॥ सुमनसो देवाः कुसु
 मानि न सज्जना ॥ ३१ ॥ कुसुमं पुष्पप्रियातुः स्त्री रजश्च तदाख्यया ॥ धवः
 प्रतियैवो वृक्षः वृक्षजातिर्धेवो मते ॥ ३२ ॥ धमः प्रतिवधेवो धेवजातिर्ध
 मो मते ॥ अंबकस्ताम्रधातु स्यात् अंबकश्च महेस्वरः ॥ ३३ ॥ शिप्रासे
 फालिको ज्ञेया शिफ्राशिखा शिफ्रा जक्रा ॥ पुण्यं सुविहितं कर्म पवित्रं पुण्य
 मेव च ॥ ३४ ॥ खलः धलीखलो नीचः खलः पिण्या क उच्यते ॥ शाला
 शलाघा शिला शाला शालाशा शाखे वेश्मय ॥ ३५ ॥ मात्स्यो मत्स्यस्थि
 रो मात्स्यं मात्स्यं माला मुसहृतं ॥ दाडा देशविशेषस्यात् राडा शोभा
 तिधीयते ॥ ३६ ॥ पलं मांसं पलं मानं पलो मूर्खः पला तुला ॥ अलिः
 सहस्री प्रोक्तो पंक्तिरा ली प्रकीर्तिता ॥ ३७ ॥ दलं मर्द्धं दलं प्रोक्तं दलं
 हस्यापि साधनं ॥ आजिः स्यात्समूहभागः संग्रामोऽयजि उच्यते ॥ ३८ ॥

प्रातिज्ञासंगराज्ञेयासंगराप्रोसंगरोमतः॥ उल्लेकः पुरुतुतस्यातपुस्तु
 तुतः पुरंदरः॥ ४६॥ अंतरे जगरेकं जेष्टस्युत्पत्तमरणेपि च॥ शं
 वाविद्युतपविः शं वः शं बोशं वध्वैर्निर्मितः॥ ४७॥ उपर्यमधिकेष्ट
 देविदुरमं विपश्चितः॥ निवर्तान्मिधेयोचो धने प्रोक्तं प्रयोजने
 ॥ ४८॥ कृतौ क्रोधातथा दैत्ये मनुष्यं प्रवक्षते॥ बहुला कृति
 क्रोधात्तागावश्च बहुलामता॥ ४९॥ प्राध्वं बंधनमिच्छति प्राध्वं
 प्राहुतः सूरयः॥ हरिणः पादुरो वर्णः कुरंगो हरिणश्चतः॥ ५०॥
 करदः कातरो ज्ञेयः करदो ध्याक्षु व्यते॥ कंकरे दुस्मृतो ग्रधः
 कंकरे दुरमर्षकः॥ ५१॥ शौधावयवविज्ञानरा मके कमलामता
 तुषारक्षुद्रपाषाणसुषोरो हिमवेणुषु॥ ५२॥ अमृतं वारिविज्ञे
 यं देवमोज्यं तथा मृतं॥ कुंसा भूमिस्समाख्याता कुंसा कुंतकंदवके
 ॥ ५३॥ मणिः कालिंजरो ज्ञेयो मणिर्बोमणिरिव च॥ विषपा नीयस्तु

तं विषमं च तरोरसः॥ ५४॥ वाजमन्त्रं गुरुज्ञेया जं पृषमुच्यते॥ व्र
 जोगोष्टं व्रजो मोगा व्रजः संधो व्रजो गुणः॥ ५५॥ वीर्यं मुक्ते वलं वीर्यं
 वीर्यं वीजमुदाहृतः॥ नक्षत्रस्य मद्यानाम कुंदस्य कलिका मद्या
 ॥ ५६॥ द्विजिह्वः सूचको ज्ञेया द्विजिह्वश्च भुजंगमः॥ विशेयं शयनं श
 य्या शय्या पुस्तकं संनयः॥ ५७॥ तरसं मासमाख्यातं तरसं वलमुच्य
 ते वारुणी मदिरो ज्ञेया वारुणी पश्चिमादिशा॥ ५८॥ मंदुरा वाजिशा
 ला स्यात्प्रावाशोपि च मंदुरा॥ सूनृतः शीक्षितो मर्यः सूनृतं ससवक
 यः॥ ५९॥ कीकशो वा नराध्यक्षः कीयेते चास्मि कीकसं॥ रोमंथः स्म
 यशूरो रोमंथः कटवर्तनं॥ ६०॥ हरिद्रा रजनी प्रोक्ता रजनी च विभा
 वरी॥ परिघः परिघा तस्यात्परिघो दंड उच्यते॥ ६१॥ धरा दृष्टी ध
 रा धारा धरः शैले धरा धातिः॥ मूलमुल्लुलकः कंदः कंदो वारिद
 उच्यते॥ ६२॥ कुरो हस्तः कुरोरस्मि करं कर्षकं वेतनं॥ दंडे दुंदु

भिरक्षेच दुंदुभिस्त्यातयानेकः ॥५६॥ प्रोक्तं विपिनमुद्यानं उद्या
नं गमनं स्मृतं ॥ वर्द्धनीवार्द्धनी ज्ञेया वर्द्धनी तृणकुंजिका ॥५७॥
कुंकुमं रुधिरं ज्ञेयं रुधिरं क्षतजं स्मृतं ॥ नंदनं चाप्रसः पुत्रो नंदनं
स्वर्गकाननं ॥५८॥ मानसं चित्तमियुक्तं मानसं त्रैदशं शरः ॥ धाव
नं स्वर्गशोधनं ज्ञेयं धावनं शीघ्रवर्तिकं ॥५९॥ स्पंदनाख्या द्रुमे
भ्रमये स्पंदनो रथ उच्यते ॥ सतुराथणः समः संगः क्रियाहीनस्तु
राथणः ॥६०॥ पराग्रं रिपुस्थानं तत्परं पराग्रणः ॥ करिपृच्छे
कुले वेणो वंशख्या करिभिस्मृता ॥६१॥ जगज्जरे शिखंडोक्तिः क
लापे च शिखंडिनः ॥ शिखंडभाजनं देहघुपात्रं शङ्खप्रकीर्तितः
॥६२॥ पादत्राणे चले पक्षे तुले वस्तुनि पुत्रवाक् ॥ द्रवे सिफारि
वारे पि क्रियापात्रे च कोशवाक् ॥६३॥ हंसगौगरुडं चंद्रद्विज

राज इति ध्वनिः ॥ कैवर्तेति चैवर्तेः कैवर्तेः सलिले चरे ॥ ६४ ॥ पिपला
ख्या जलाश्वस्य पिपल कर्तव्यवस्तुषु ॥ चंद्रमाश्रद नो ज्ञेयः चंदनं
मलयोद्भवं ॥ ६५ ॥ सरलव्रीहयः सस्यं विज्ञेया सस्यमिच्छवः ॥ इष
धरणयः सस्ये च कुक्षविंद इति श्रुतिः ॥ ६६ ॥ करवीरेश्वमारस्या
तु दंगुष्ठः करवीरकः ॥ ६७ ॥ करि नं वंधनं स्या नं वारि वारि जले
मते ॥ ६८ ॥ प्रचुरं भूमि विज्ञेयं भारिकां च न मे वच ॥ सुदस्यात्सुपत्रा
रश्च सुदो ज्ञेयः कुटुंबकः ॥ ६९ ॥ ॥ ॥ इत्यनेनार्थमंजयं श्रद्धे
श्लोकाधिकार द्वितीयः ॥ ७० ॥ ॥ राजा चंद्रो नृपो राजा पयःक्षीरे
पयोजलं ॥ मित्राभा नु सुहृन्मित्रं दं द्रिद्रं दं भयं ॥ ७१ ॥ श्री वृ
क्षः स्या वरस्याणु प्रजः क्षागस्तुते मते ॥ गोविदो हरिगो संखो
शिवकृ सौ वृषा वृषी ॥ ७२ ॥ सरीरोत्ते पयो कापः संवधाति प्रतिज्ञेयो
तेजः पुरीषो वर्चो वसति स्थानं न तयो ॥ ७३ ॥ सरित्समुद्रयो सिंधुः

शालः पाकरवृक्षयोः॥ वातक्रपययोस्तोत्रपाशव्याजजयो रथः॥ १४॥ पिपा
 शालोभयोत्तलामुवनं तोयलोभयोः॥ मद्याश्रमधयो वस्य वडिबो वडि
 विप्रयोः॥ १५॥ निस्त्रिंशोखकुपापिष्टो भंगवा ए शिलीमुखो॥ रुधः पुंजो
 यवेभ्यश्च नं काननमं बुव॥ १६॥ इलाभूमिर्मितागोश्च संज्ञावितं यमा
 नच शैलोदिरं शुमान्प्रदिर्मानुर्मानुश्चुमान्॥ १७॥ भवको दुर्जनो ज्ञेयो
 भवः सखा सुतः॥ स्ततोभास्कर इत्युक्तः स्ततः सारथि उच्यते॥ १८॥ वृ
 क्षजातिगते पीलुप्रदरो रोगमार्गलौ॥ शूद्रोश्चोचक्रभौ हावोक्तं दु
 नविप्रमौ॥ १९॥ धनाखेन नलोदावो जीमूतौ मेघमर्द्यतौ॥ चल्लवौ
 स्तदगोपालौ चिकुरौ वेशयं यलौ॥ २०॥ अरिष्टः पिष्टको कलौ च जौ
 दानवो वेरिलौ॥ पंगुपध्मारु लौ शौ शौ श्वरे व्योमवाससी॥ २१॥ रु
 दानाक्षौ मरुद्वधौ न्यगो धो वट्कार्मुकौ॥ धांसः काको कको धांसो नागः
 शैलोनगो दुमः॥ २२॥ षष्ठो हृश्वः षटः क्रूरः क्षितिः पच्यो क्षितिः क्षयः

ज्ञेयः क्षयो हासः अमः क्रिया अमः रुधः॥ २३॥ कंटवर्हिर्गलः कं
 टः प्रहिः कूपप्रहिः रसः॥ २४॥ वरेचशक्रोकोलः कलिः कलत्काल
 यो॥ २५॥ वर्हिदं भावलि वर्हि लांगलं तुलमं बुव॥ निमित्तद्वयो हतूरी
 रौ वज्रहंस्वरो॥ २६॥ काशमेरे जशुक्रौ कीरौ वीरौ बांधवविक्रमौ॥ क्रौ
 शिकौ वासकोलौ कौशपकौ शरमार्गलौ॥ २७॥ धांता यलौ मलो विधौ
 शिखिनौ वर्हिषावक्रौ॥ धीरौ सावित्रधी मंतौ दरो अहताशनौ॥ २८॥
 उत्संगः स्रुको क्रौडो वसस्तर्णकपुत्रयोः॥ कात्पनातपयो ध्या
 द्या हिंसा नुक्पयो॥ २९॥ दुमो वक्षपुराणे के ध्रुवं निश्चित निश्च
 यो॥ संघाते पूरणे पूरः सूरः सूर्यनरेन्द्रयोः॥ ३०॥ मकरः क्रोमलेका
 तिसमं युद्धसंधयोः॥ ३१॥ इत्येवार्थमंजया पदाधिकारः तती
 यः॥ ३२॥ अकारो वासुदेवस्यादाकारस्तु पितामहः॥ इकार

उच्यते क्रोमोलक्ष्मीरकार उच्यते ॥११॥ उकारः शंकरः प्रोक्तो उकारश्चा-
 पिरक्षे एककारो देवमाता स्यात् ककारो दनुजप्रसूतो ॥१२॥ लकारो दे-
 वजातीनां माता सञ्जिः प्रकीर्तितः ॥ लृकारो स्मर्यते पूर्वजननीशब्द-
 कोविदेः ॥१३॥ एकार उच्यते विश्वरूपेण स्यात् मोहश्चरः ॥ ओकारस्तु भ-
 वे ह्रस्वा ओकारो नेत उच्यते ॥१४॥ अस्या अपरमं वल्लभः स्यात् अथैवम-
 ले श्वरः ॥ कप्रजापतिरुदितः - - क्रोवपुश्च स्मृतः ॥१५॥ कश्चात्मेति
 समाख्याता कः प्रकाश उदाहृतः ॥ कंशो जलमाख्यातं कं सुखं च प्रकी-
 र्तिता ॥१६॥ एचि च्यां कुः समाख्यातः कुशद्वेषि प्रकीर्तितः ॥ खमिन्द्रियं
 स्वमाकाशं स्वस्वर्गं विप्रयुज्यते ॥१७॥ गोगणेशः समुदिष्टो गंधर्वगणः
 प्रकीर्तितः ॥ गंगीतं गंगया स्यात् गोश्रधेनुः सरस्वती ॥१८॥ घोघं
 यच समाख्याता घोघनश्च प्रकीर्तितः ॥ उकारो भैरवः स्यात् उका-
 रो विषयः स्पृहा ॥१९॥ चं चंद्रमा समाख्यातो भास्वरश्च प्रकीर्तितः ॥

निर्मलं च समाख्यातं तरलं च प्रकीर्तितं ॥२०॥ छेदके छः समाख्यातो
 विद्वज्जिः शङ्कोविदेः ॥ बिबेकिते जः समाख्यातो जपते जः प्रकीर्तितः ॥
 ११॥ जेता च जः प्रकथितः सुरिभिः शङ्कशासनैः ॥ रवो मकारः कथि-
 तो नष्टकः समुदाहृतः ॥ जकारो गोपकः प्रोक्तो जकाराद्यधरः ध्वनौ ॥ गो-
 धरिभ्यं करके च रोध्यनौ च प्रकीर्तितः ॥२२॥ योमेहेश समाख्यातः ट-
 म्भूये प्रकीर्तितः ॥ दृत्तध्वनौ च वः प्रोक्तः तथा च द्रस्यमंडले ॥२३॥ तु-
 कारशब्देनासे उकारो ध्व - उच्यते ॥ ठकारः कीर्तितो ठत्तुका निगु-
 ने निर्घने पिच्य ॥२४॥ एकारः कीर्तितो हाने निश्चये च प्रकीर्तितः ॥
 तकारः कीर्तितः औरै क्रोडपुष्टे प्रकीर्तितः ॥२५॥ शिलो श्रये च कारः स्या-
 त् यकारश्च परक्षेण ॥ दंवलं च युधेः प्रोक्तं छेदे दाने च दातरि ॥२६॥
 बंधने धस्यात् विधातरि मतावपि - - नकारः स्यात् गते बंधोस्तु तो-
 वक्ष्ये च कीर्तितः ॥२७॥ नेतान् अस्माख्यातः तरणो नः प्रकीर्तितः ॥

धननेपः समाख्यातपः स्यात्तुपाते च पातरि ॥१२॥ प्रप्रवातः प्रकार
 स्यात्तुपात्रास्ते प्रकीर्तितः ॥१३॥ पुत्कोरपि प्रप्रोक्तः स्यात्तुतिर
 भाषणे ॥१४॥ वाक्रोरोवरुणः प्रोक्तः कैलाशे च उदाहृतः ॥ वक्षोस्थले
 च वः प्रोक्तो गदावः समुदाहृतः ॥१५॥ नक्षत्रं मं बुधा प्रातः भवने भू
 प्रकीर्तितः ॥ दीप्तिर्भवः स्वर्भूमिं भयं नृपितं बुधैः ॥१६॥ मं शिवः
 अं द्रमावेधा मालक्ष्मी अं प्रकीर्तितः ॥ यशोयः नृपितः प्राज्ञैर्यो वायु
 रिति शङ्कितः ॥१७॥ यानेया तरियत्पादो नृपितः शङ्कवेदिभिः ॥
 रश्मिवाभानिले वृहोक्तः शङ्कवे प्रकीर्तितः ॥१८॥ धने राभी च भूमौ
 स्यात्तु दुर्भये च प्रकीर्तितः ॥ दीप्तिर्लक्ष्मी अं लं भूमिर्लपनं च प्रकीर्ति
 तः ॥१९॥ लवां तेलवणे लः स्यात्तु दाने प्रकीर्तितः ॥ ली श्लेषा
 च शये चैव नृपिता शङ्कवेदिभिः ॥२०॥ मानरोवरुणो वातवक्रा
 रः परिकीर्तितः ॥ वाश्रेयसी निगद्यते ----- ॥२१॥

शांशयनमिति प्रातः हिंसायां शृनिगद्यते ॥ प्रकारः नृपितः अक्षः साल
 क्ष्मीरिति निगद्यते ॥२२॥ सकोपे वारुणस्य तथा सुलिनि कीर्तितः
 दः कोपे वारुणस्य तथा सुलिनिगद्यते ॥२३॥ क्षेत्रे रक्षसि च प्रो
 क्तो बुधैः शङ्कशसनैः ॥२४॥ ॥२५॥ सुने नार्थकोशे वर्णधि
 कारः चतुर्थः ॥२६॥ ॥२७॥ सम्बत् १८८८ अधिवृत् प्राश्विन मासे कृ
 त्पक्षे तिथौ १४ सोमवासरे समाप्तिमगमत् ॥ ॥२८॥

